

AKADEMIK LITSEYDA ONA TILI VA ADABIYOT O'QITISH JARAYONLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8270383>

Choriyeva Zamira Tirkashevna

Turin akademik litseyi.

Annotatsiya

Ushbu maqolada ona tili va adabiyot o'qitilishi, ularni akademik litseyda o'qitish jarayonlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar

O'zbekiston, jamiyat, DTS, ta'lim, Ona tili o'qitish metodikasi, til, nutq, madaniy-ma'naviy, dars reja, o'quv jarayoni.

Mustaqil O'zbekistonning ravnaqi uchun olib borilayotgan iqtisodiyijtimoiy, madaniy-ma'naviy sohalardagi keng ko'lamli ishlar, jamiyat taraqqiyotini ta'minlash, uzluksiz ta'lim tizimini joriy etish, shuningdek, mustaqil fikr egasi, erkin va ijodkor shaxsni tarbiyalab voyaga yetkazishda alohida ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» ta'limning barcha bo'g'inlarida ona tili o'qitishni ham tashkiliy, ham mazmuniy jihatdan qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari belgilangan bo'lib, unda ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi; ta'limning uzluksizligi va izchilligi; umumiy o'rta, shuningdek, o'rta maxsus, kasb - hunar ta'limining majburiyligi; ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi; davlat ta'lim standartlari (DTS) doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi; ta'lim dasturlarini tanlashda yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv; bilimli bo'lish va iste'dodni rag'batlantirish; ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg'unlashtirish o'z ifodasini topgan. Maktabda ona tilining o'qitilishi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunda belgilangan ana shu prinsiplarga tayanadi. Modomiki, maktab ta'limida ona tili eng asosiy va yetakchi o'quv fanlaridan biri ekan, oliy ta'limning bakalavr tizimida «Ona tili o'qitish metodikasi» ham xuddi shunday mavqega ega. Har bir avlod oldida insoniyat yaratgan jamiki boyliliklarni, bilimlarni o'rganish, o'zlashtirish va rivojlantirish vazifasi turadi. Hayot taraqqiyoti va jamiyat rivojini shusiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Bu vazifani amalga oshirishning birdan-bir yo'li ta'lim tizimini

tinmay takomillashtirib borish orqali yosh avlodni ilm-fan asoslari bilan chuqur qurollantirishdir. O'quvchi va talabalarni ona tili darslarida mustaqil, ijodiy fikrlashga o'rgatish, ular ongida ma'naviy-ma'rifiy inqilob hosil qilishga intilish lozim. Shuning uchun yangi dastur va darsliklarda grammatik qoidalarni yodlatishdan voz kechish, ijodiy tafakkur tarzini shakllantirish, dars va mashg'ulotlarni o'quvchi va talabalarining nutqiy malakasini yuzaga keltirishga qaratish maqsad qilib olindi. Til o'qitishda til va nutq hodisalarining farqiga yetmaslik ko'pgina chalkashliklarni keltirib chiqarmoqda. Til va nutq tushunchalarini bir-biridan ilmiy asosda farqlash uni o'qitish metodikasi uchun katta ahamiyat kasb etadi. Chunki til birliklarining grammatik belgilarini, birikuvini va vazifasini bilishning o'zi mazkur tildagi nutqni egallash uchun yetarli emas. Asosiy maqsad tilning grammatik qurilishi asosida nutq faoliyatini egallash bo'lganligi sababli, mashg'ulot materiallarini tanlash, darslarni tashkil etish ishlari o'quvchi va talabaning nutqini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilishi lozim. Shuning uchun til ma'ruza orqali emas, balki nutq ko'rinishlarini tahlil qilish, so'z birikmasi va gap modellarini o'zlashtirish, esda saqlash orqali o'rganiladi.

Shuni ta'kidlash muhimki, «Ona tili va adabiyot» darslariga noan'anaviy darslarni olib kirish va uni ta'lim mazmuniga singdirish, dars o'tishning yangi-yangi usullarini topish Davlat ta'lim standartlari talablarini bajarishga zamin yaratadi. Inson shaxsini har tomonlama kamol toptirish, o'sib kelayotgan yosh avlodda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini uyg'otishda, milliy tilga, o'z xalqining an'analariga iftixor hissini kamol toptirishda «Ona tili va adabiyot» darslarining o'rni beqiyosdir. Shuningdek, hozirgi davrda XXI asr pedagogidan nafaqat nazariy bilim balki shu bor bilimni o'quvchilar ongiga samaraliroq usullar orqali yetkazish, berilgan bilimning oson, puxta va tez o'zlashtirilishiga zamin yaratish, o'quvchilar ongida mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va ravonlikni shakllantirish ham talab etilmoqda. Albatta bunday vazifalar innovatsion texnologiyalar, turli xil interaktiv o'yinlar orqali amalga oshiriladi. Demak, endi o'qituvchidan an'anaviy darsdan noan'anaviy darsga o'tish talab etiladi: Noan'anaviy darsning asosiy yo'nalishlari: a) o'quvchilarga mustaqil fikr yuritishni o'rgatish; b) o'quvchi fikrini bir nuqtaga jamlash; d) o'quvchilarda fan asoslari, yutuqlari to'g'risida aniq tushuncha hosil qilish; e) olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash va boshqalarga o'rgatish va hokazo. Noan'anaviy darslarni esa interaktive metodlar va o'yinlarsiz tasavvur etish qiyin, zero bular darsning o'zagini tashkil etadi, Misol uchun, murakkab mavzuni o'quvchilar ongiga osongina etkazish uchun «Aqliy hujum», «Zakovat», «Zigzak», «Interfaol», «O'yin dars», «Munozarali-bahsli dars», «Sayohat dars», «Musobaqa dars», «FSMU»,

«Baliq skeleti», «Charxpalak» kabilarning o'quv jarayonida qo'llash alohida ahamiyatga ega. Darslarda qo'llanadigan interaktiv usullar o'quvchilarda o'z ona tili va yurtiga mehr-muhabbat tuyg'ularini uyg'otish, ularni mukammal savodxonlik darajasiga ko'tarish, mantiqiy aniq va to'liq nutq sohibi bo'lishiga erishish kabi muhim vazifalarni bajarishni nazarda tutadi.

Akademik litseyda ona tili va adabiyot o'qitish jarayonlari, o'quvchilarni ona tili va adabiyotning asosiy qoidalarini o'rganish, izohlash, matnlarni tahlil qilish, yozma va so'zlu hujjatlarni tuzish, nutqni rivojlantirish kabi asosiy maqsadlarga yo'naltiradi. Bu jarayonlar odatda darsliklar, maqollar, adabiy eserlar bilan amalga oshiriladi. O'qituvchi o'quvchilar bilan muloqotda bo'lib, savollarni bajarish va ularning fikrlarini ifodalashga katta e'tibor beradi. O'quvchilar esa ko'proq amalda yoki jismoniy mashqlarda ishtirok etadilar.

Ona tili va adabiyot darslarida lug'at bilan ishlash ham amalga oshiriladi. O'quvchilar yangi so'zlar o'rganib, ularning ma'nolarini tushunib, ularni gaplarda to'g'ri foydalanishni o'rganish uchun lug'atdan foydalanadilar. O'qituvchi ham ona tilining tarixidan, grammatikasidan va uslubidan bahsoladi. Ushbu mavzularni izlanishi uchun tarixiy manbalardan foydalaniladi. Grammatika masalalarini tushunish uchun darsliklardan yoki qo'llanmalardan ham foydalanish mumkin. Uslubiy masalalar esa adabiy eserlar bilan muloqotda bo'lib, ularning uslubiy xususiyatlari va shakllari haqida o'qitish orqali o'quvchilarga tushuntiriladi. Ona tili va adabiyot darslarining asosiy maqsadi o'quvchilarda til, nutq va adabiyotning rivojlanishini ta'minlashdir. Bu jarayonlar o'quvchilarni matnlar bilan ishlash, yozma va so'zlu bayonotlarni tuzish, nutqni rivojlantirish va izohlash, adabiy eserlarni tahlil qilish kabi ko'nikmalarni rivojlantirib beradi.

Akademik litseyda ona tili va adabiyot o'qitish jarayoni, talabalarga ona tili va adabiyot fanlarida boshlang'ich bilimlarni berishdan iborat bo'ladi. Bu jarayonda quyidagi asosiy elementlar mavjud:

1. Dars reja: Dars reja, o'qituvchilar tomonidan tuziladi va dars davomida o'qitishning tartibi va bajarishning qoidalarini belgilaydi. Reja, fan maqsadlari, mavzular, darsning har bir qismi uchun belgilangan vazifalar va amaliy mashg'ulotlarni o'z ichiga oladi.

2. O'quv materiallari: O'quv materiallari, darsdan oldin to'plangan va tuzilgan bo'lib, talabalarga beriladi. Bu materiallar odatda dars kitoblari, qo'llanmalar, elektron resurslar yoki internet saytlaridan iborat bo'ladi.

3. Dars metodlari: Dars metodlari, talabalarni aktivlashtirish va qiziqishni oshirish maqsadida ishlatiladi. Bu metodlar oraliq'ida masalalar yechish, gruppada ishlashlarini bajarish, muloqotlar yoki amaliy mashg'ulotlar kabi faoliyatlar bo'ladi.

4. Baholar: Talabalar mustaqil ishlarini baholash uchun imtihonlar, testlar yoki aralash ma'lumotlarni o'z ichiga oladigan boshqa tahlil va baholash usullaridan foydalaniladi. Bu baholar talabalarning o'zlashtirish darajasini va o'quv jarayonida rivojlanganligini aniqlaydi.

5. O'qituvchilar: O'qituvchilar, darsni tashkil etish, materiallarni tayyorlash, dars metodlarini ishlatish va talabalar bilan aloqada ish bajarishda muhim ahamiyatga ega. Ular talabalarga yo'l-yo'riqnoma beradi, savollariga javob beradilar va darsni samarali shaklda amalga oshirish uchun xizmat qiladilar.

Akademik litseyda ona tili va adabiyot o'qitish jarayoni, bu fanlar bo'yicha talabalarni ilmiy sohasida rivojlanishiga yordam beradi va ularni universitet darajasi uchun tayyorlaydi. Bu jarayonning muhim maqsadi talabalarning til bilimini oshirish, adabiyotning asosiy qoidalari bilan tanishtirish va ulardagi nazariy bilimlarni amaliyotga aylantirishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abduraimova M., Qodirov M. v.b. Ona tili 6-sinf. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. Toshkent, «Sharq», 2012, 239 b.

2. Berdialiyev A. Dastur loyihasida sintaksisga oid ayrim tushunchalarning berilishi va ularning talqini. «Til va adabiyot ta'limi», 1991, 9-son, 9-11-b.

3, Ibragimov X., Bobomirzayev H. Pedagogik psixologiya. Toshkent, «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati», 2007, 407 b.

4. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent, «O'qituvchi», 2004, 102 b.

5. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. Toshkent, «Fan va texnologiya», 2008, 130 b.

6. Кружковая работа по русскому языку (Сб.статей из опыта работы). Москва, «Просвещение», 1979.